

reprodukovat sa — to všetko utvára nové charakteristické vlastnosti skúmanej úrovne, úrovne života.

Medzi týmito rozdielnymi úrovňami existujú dialektické vzťahy, t. j. protirečenia; pohyby na ktorejkoľvek úrovni sa vysvetľujú v termínoch protirečení hlbších antagonistických síl. Všetko je vždy v pohybe. V takomto zmysle možno v analýze pokračovať do nekonečna. Tak sa dostávame k novej dialektike konečného a nekonečného.

Z tohto hľadiska — podľa nás — význam Cantorovho diela je mimoriadne veľký.

Pripomeňme si naprv starý záver o konečných číslach, rad ktorých je nekonečný: k jednému treba pridať jeden, aby sme dostali dva, tri atď., a môžeme robiť nekonečný počet konečných krokov, ktoré vytvárajú rad celých čísel. V analýze nekonečného je však toho viac, pretože môžeme zaviesť pojem transfinitného čísla, môžeme odhaliť moderné myšlienky o celkoch a môžeme ich vyjadriť definitoricky tak, že pripojením určitého kroku nemeníme povahu daného transfinitného čísla. Podľa nás v prírode je to práve tak. Môžeme sledovať dejiny prírody, úroveň za úrovňou, uvoľňujúcu sa v priebehu skutočného a nekonečného historického procesu, prameniaceho z nekonečného počtu úrovní, nadväzujúc na úrovne predchádzajúce. Z toho vyplýva, že pripojenie určitej úrovne prírode, napr. pripojenie úrovne života k dejinám hmoty nemení nič na nekonečnom počte úrovní, a vôbec neznamená, že nebudú nasledovať iné úrovne.

Racionálne jadro, na ktoré chceme upozorniť, sleduje a rozvíja tak myšlienku o nekonečnej povahe univerza, formulovanú Herakleitom a Leninom. Teória úrovní, koncipovaná v týchto termínoch, formuluje sa ako systematická metóda analýzy, pri ktorej si zároveň uvedomujeme objektívnu i konečnú povahu všetkého poznania.

Toto všetko sú nateraz len hypotézy, no ľahko možno zistiť, že v našej schéme má hmota skutočne objektívnu dialektiku a že platnosť dialektiky na ktorejkoľvek úrovni, napr. na úrovni histórie nemožno pochopiť, ak ju nepripustíme pre predchádzajúce úrovne hmoty.

V tom zmysle, ako sme to definovali, dialektika prírody je základom všetkého dialektického poznania, ktoré pri skúmaní akéhokoľvek problému — odráža len parciálne aspekty. Myšlienka hmoty a sveta — ktorá vyplýva z takejto koncepcie, podobá sa v istom zmysle starým Herakleitovým myšlienkam. V nekonečnej sukcesii úrovní, v nekonečnej zložitosti a prudkosti pohybov, ktoré sa objavujú, len čo prenikáme k nekonečne malému, nachádzame v modernej podobe základnú myšlienku jednotného prostredia, vyslovenú veľkými materialistami staroveku. Toto prostredie, celok v ustavičnom chaotickom pohybe, kde vznikajú, vyvíjajú sa a kde sa rozpadávajú usporiadané pohyby čím ďalej tým zložitejšie — utvárajúc „hmotu“ na každej úrovni — priličavo ilustruje Engelsovu geniálnu intuíciu, podľa ktorého pohyb je samou podstatou hmoty.

O PREKLADANÍ HEGLA DO SLOVENČINY

V. 6. čísle Kultúry zaujala ma poznámka Václava Pekárka K českému vydání *Hegelových spisů*. Pod tento titul zahrnul autor Heglovu *Fenomenológiu ducha*, prvý diel *Dejín filozofie* a slovenský preklad *Logiky*. Treba však dodať, že v slovenčine máme tiež dva preklady Hegla. Už r. 1957 vydalo SVPL *Filozofiu dejín*, ktorá bola vôbec prvým prekladom kompletného Heglovho diela u nás. S. Pekárek na to buď zabudol, alebo to nevedel.

Autor ďalej píše: „Překlad Hegelových spisů klade i vysoké nároky na překladatele, kteří musí vytvářet hegelovskou terminologii v naší filosofii neobvyklou. Tomu se

trochu vyhnul slovenský prekladateľ „malé logiky“, neboť nechal niektoré termíny v němčine. Domnívam se, že je to poloviční řešení, je třeba věc promyslit a prodiskutovat a vytvořit naši terminologii, adekvátní terminologii Hegelově.“

Ako je to teda s prekladaním Hegla do slovenčiny (a takisto do češtiny)? Najprv niekoľko slov vo všeobecnosti.

Hegel je azda najťažší filozofický autor. Hodne sa o to pričiňuje jeho miestami priam barbarský štýl a nezvyčajná terminológia. Používa ju najmä v *Logike*, vo svojom najabstraktnejšom diele podávajúcom výklad jeho dialektickej metódy, ktorou postupuje vo všetkých prácach. To však nie je dosť. Bohaté výrazové možnosti, ktoré mu poskytovala nemčina, ovplyvnili zase jeho rozvíjanie dialektiky a celú jej výstavbu. Preto nielen jeho terminológia, ale aj jeho dialektika vôbec sú úzko späté s vyjadrovacími možnosťami nemeckého jazyka. Prekladateľ Hegla stojí pred alternatívou: buď pretlmočiť správne terminológiu a zachrániť tým aj správne chápanie Heglovho rozvíjania dialektiky, alebo narušiť oboje. Podľa môjho názoru nie je Heglova terminológia verne preložiteľná do nijakého jazyka, čím musí nevyhnutne utrpieť aj ponímanie Heglovej dialektiky u čitateľa prekladu.

Uvediem príklad. Veľmi dôležitý a častý je u Hegla termín „*setzen*“, ktorý používa samostatne i v odvodeninách. Tak *das Setzen, voraussetzen, die Voraussetzung, die Heraussetzung, die Entgegensetzung, das Entgegengesetzte, der Gegensatz, das Gesetze, das Gesetz* atď. Je celkom jasné, že v nemčine tieto slová pochádzajú z jedného koreňa, a ich variovaním možno vyjadriť určitý myšlienkový i vecný sled, napr. kus dialektického procesu. Naznačuje sa tu akt vytvárania, stanovovania (*das Setzen*) čohosi pozitívneho, stanoveného (*das Gesetze*), akčosi jadra, ktoré, hoci je samo osebe už dané, hotové, z hľadiska toho, čo sa z neho vyvinie, je ešte len potenciou, predstanovením (*die Voraussetzung*), z ktorého sa to nové vyklúva, vystanovuje (*die Heraussetzung*), no proti ktorému z neho, z jedného koreňa (*die Entgegensetzung*) vyrastá jeho protiklad, protistanovenie (*der Gegenstanz*) atď. Slovom, zachytáva sa tu dialektická kontinuita.

Ako je to však v slovenčine? Žiaľ, nemáme koreň, z ktorého by sme mohli vytvoriť všetky odvodeniny a zachovať tak Heglovu slovnú i myšlienkovú skladbu. Uvedené termíny prekladáme v bežnej reči slovami: *stanoviť, stanovenie, predpokladať, predpoklad*. Na termíny: *entgegensetzen, die Entgegensetzung, die Heraussetzung* vôbec nemáme slová. Ďalej: *protikladné, protiklad, stanovené, zákon*. Máme tu teda aspoň štyri rozličné termíny, ktoré spolu nijako nesúvisia a nemôžu vyjadrovať nijakú kontinuitu. Čitateľ prekladu vôbec nemusí pochopiť, prečo sa napr. z predpokladu stáva niečo stanovené, prečo sa toto mení v protiklad a pod., hoci v nemčine je to úplne jasné. Čiastočne si možno vypomôcť termínom *stanoviť*, ale ani ten na všetky variácie nestačí. Nebudeme na tom lepšie, keď *setzen* preložíme napr. ako *klásť*. A podobne je to aj s mnohými inými Heglovými termínmi.

Ale napriek všetkým týmto ťažkostiam možno si ešte pri prekladaní vypomôcť, a to rôznymi spôsobmi a inteligentný čitateľ netrpí veľkú ujmu tým, že číta preklad a nie originál. Hegel však používa aj termíny, ktoré sú úplne nepreložiteľné. Zakladá si totiž na tom, že jeho filozofia je špekulatívna a chváli sa tým. Medziiným sa to prejavuje aj v tom, že sa často hrá so slovami zvukove príbuznými a odvodzuje jedny od druhých. Dopúšťa sa pritom násilností, ktoré by mu žiaden filológ nepodpísal. Tak napr. *aufheben*, „prekonať“, odvodzuje od *haben*, „mať“, *gewesen*, prídastie minulé trpné pomocného slovesa „byť“, od *Wesen* „podstata alebo bytosť“ atď. To je niečo podobného, ako keby v slovenčine niekto odvodzoval sloveso *nosiť* od podstatného mena *nos*. Prítom tieto Heglove termíny treba preložiť tak, aby aj v slovenčine (a aj v češtině)

pochádzali z jedného koreňa. Musia však byť adekvátne, nesmú byť násilné atď. Je jasné, že to nie je možné. Preto som pokladal za najmädrejšie nešpekulovať ako Hegel, preložiť ich bežnými slovami a do zátvoriek dať nemecké výrazy, aby čitateľ prišiel na požadovanú súvislosť sám. Stalo sa to asi trikrát v celej *Logike*.

Toto „polovičné riešenie“ mi s. Pekárek vyčíta. Myslím, že každý triezvo uvažujúci čitateľ uzná, že neprávom. Jeho rada, že treba všetko premyslieť a prediskutovať, je síce dobrá, ale aj zbytočná. Iste nepredpokladá, že naši prekladatelia Hegla čakajú len na to, kým im niekto poradí, že o heglovskej terminológii treba rozmýšľať a diskutovať. Pri Filozofickom ústave ČSAV existuje a už asi dva roky pracuje komisia pre vytváranie heglovskej terminológie v našich jazykoch, kde sa veľmi živo diskutuje o navrhovaných termínoch, starostlivo sa zvažujú a prijímajú alebo zamietajú. Ale aj tam zostanú občas nevyriešené problémy.

O tomto všetkom s. Pekárek asi nevie. Potom by ale mal byť sebakritickejší a neudeľovať dobré rady tam, kde ich netreba.

T. Münz

SOUHRNY NĚKTERÝCH VYBRANÝCH STATÍ Z FILOZOFICKÉHO ČASOPISU Z ROKU 1961

OTA ZÁHORA

L. Hrzal — K. Mácha, *O předmětu a metodě historického materialismu* (č. 1, 1961).

Stať shrnuje výsledky dosavadních diskusí o předmětu a metodě historického materialismu, probíhajících na stránkách Filozofického časopisu. Tyto diskuse se intenzivně rozvinuly po XX. sjezdu KSSS. Svým základním obsahem a zaměřením byly prospěšné. V souvislosti s vystoupením revizionistů a jiných nepřátelů marxismu se současně staly závažnou politickou otázkou.

První základní otázkou, již se diskutující zabývali, byla otázka vymezení předmětu historického materialismu, jeho vztahu k dialektickému materialismu a jeho vztahu k ostatním společenským vědám, zvláště k vědeckému komunismu. Podle jejího řešení se rozdělili zhruba do dvou skupin. První z nich — naprostá většina — dokazovala, že historický materialismus je filozofická disciplína a že jej nelze odtrhnout od dialektického materialismu. Naproti tomu jen u jednotlivců se objevil názor, že historický materialismus není filozofií, nýbrž že je nejobecnější společenskou vědou, „marxistickou sociologií“. Velmi mnoho se pak v rámci tohoto okruhu otázek diskutovalo o vztahu historického materialismu k vědeckému komunismu, jakož i k jiným společenským vědám. Většina diskutujících se shodla v uznání vědeckého komunismu jako samostatné vědní disciplíny. Z této diskuse jako závažný problém vyplynula nutnost správného pochopení vzájemné dialektické spojitosti historického materialismu a vědeckého komunismu. Četní diskutující se také vyslovili k otázkám konkrétního obsahu vlastních úkolů vědeckého komunismu.

Druhou základní otázkou, o které se diskutovalo, byly otázky metody historického materialismu. Většina diskutujících se v této souvislosti vyslovila i k tomu, zda vedle historického materialismu a vědeckého komunismu má existovat ještě zvláštní „marxistická sociologie“. V tomto směru je ještě mnoho otevřených problémů.